

Адпрацоўка навыку выкарыстання ФА ў маўленні прадугледжвае наступныя практыкаванні: «Састаўце характарыстыку чалавеку, выкарыстоўваючы ФА, дадзеныя ў спісе», «Прачытайце сказы, устаўце ФА, якія падыходзяць па сэнсе», «Закончыце апавяданне з дапамогай ФА», «Раскажыце пра пэўны эпізод з жыцця і падбярэце ФА да нейкіх момантаў» і інш.

Адбор ФА ў залежнасці ад лексіка-граматычнай арганізацыі курса, пабудова рознага тыпу заданняў з іх выкарыстаннем – усё разам садзейнічае ўключэнню ФА ў актыўны слоўнік навучэнцаў, падтрымлівае цікавасць да вывучэння мовы, спрыяе разуменню характару беларускага народа.

На пачатковым этапе асваення фразеалагічнага мінімуму мовы неабходны даведнік па фразеалогіі як кампанент вучэбнага комплексу, які ўключаў бы прыклады іх выкарыстання і тлумачэнне значэння.

ФА выкарыстоўваюцца ў вусным маўленні, у літаратуры, у мове сродкаў масавай камунікацыі, надаючы мове адметную выразнасць і эмацыянальную насычанасць.

Вывучэнне фразеалогіі мовы з апорай на культуралагічны падыход з разуменнем мовы як феномена культуры пры выкладанні мовы як замежнай спрыяе фарміраванню ў замежных навучэнцаў адэкватных паводзін у сітуацыях міжкультурных зносін.

Ю. М. Кардубан (Мінск)

КАМПРЭСІЎНАЕ СЛОВАЎТВАРЭННЕ Ў БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ: СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АСПЕКТ

З’ява *кампрэсіі* выступае ў якасці аднаго з самых рэпрэзентатыўных паказчыкаў эканоміі моўных сродкаў. Моўная эканомія як агульнатэарэтычнае паняцце лінгвістыкі мае *дыяхранічнае* і *сінхранічнае* вымярэнне.

Дыяхранічны падыход звязаны перш за ўсё з эвалюцыяй моўнай сістэмы. Так, адной з прычын існавання змен у мове Ш. Балі лічыў тэндэнцыю да сцісласці [1, с. 313]. У дачыненні да фанацыйнай дзейнасці Я. Д. Паліванаў называў эканомію тыповай характарыстыкай, якая дазваляе рабіць высновы пра эвалюцыю мовы [2, с. 60–61]. На думку гэтых даследчыкаў, праявы кампрэсіі – гэта не аднаактныя з’явы, а рэзультат эвалюцыйнага развіцця мовы, звязаны з яе ўспрыняццем, калі па фрагментах пэўнай адзінкі можна зразумець значэнне цэлага.

У сінхранічным плане неабходна згадаць тэорыю А. Марцінэ [3, р. 77], які абгрунтаваў «закон найменшага намагання» (*loi du moindre effort*), у адпаведнасці з якім чалавек растратвае свае сілы толькі ў той ступені, у якой гэта неабходна для дасягнення пэўнай мэты.

Моўную кампрэсію перш за ўсё звязваюць з такімі адзінкамі, як слова, сказ, тэкст. Акадэмік В. У. Вінаградаў пісаў, што існуе «синтетическое сжатие», і адзначаў, што ў выніку з’яўляецца слова, якое мае меншую колькасць каранёў у параўнанні з утваральнай асновай [4, с. 164]. Па сутнасці, гэта разгляд кампрэсіі на ўзроўні словаўтварэння.

Як вядома, асноўнымі функцыямі словаўтварэння як дзейнасці з’яўляюцца наступныя: 1) *уласна намінатыўная*, калі вытворнае ствараецца для наймення якой-небудзь новай або перайменавання ўжо наяўнай рэаліі (прадмета, дзеяння, прыметы); 2) *канструктыўная*, якая мае сваёй мэтай спрашчэнне сінтаксічнай структуры выказвання і таму вытворнае адрозніваецца ад утваральнай асновы не па значэнні, а па прыналежнасці да іншай часціны мовы; 3) *кампрэсіўная* функцыя, мэтай якой з’яўляецца скарачэнне пэўных намінатыўных адзінак, якія існуюць у мове; 4) *экспрэсіўная*, калі вытворнае ствараецца для выражэння суб’ектыўных адносін моўцы, яго ацэнкі таго, што называецца; 5) *стылістычная*, якая ўключае выпадкі, калі вытворнае слова набывае стылістычную афарбоўку, носьбітам якой выступае словаўтваральны афікс [5, с. 8–12].

Як заўважае М. Д. Сцяпанав, любое вытворнае або складанае слова (незалежна ад яго тыпу) можна прадставіць як згорнутае паведамленне [6, с. 96]. Інакш кажучы, усе вытворныя словы выступаюць у якасці словаўтваральных кандэнсатаў з рознай ступенню кампрэсіі.

Нават павярхоўны разгляд вытворных адзінак розных тыпаў сведчыць пра тое, што ў найбольшай ступені кампрэсіўная функцыя ўласціва абрэвіатурам. Наш зварот да праблематыкі абрэвіатурнага словаўтварэння ў беларускай і англійскай мовах абумоўлены сучаснымі патрабаваннямі лінгвістычнай навукі, якім адпавядаюць даследаванні, прысвечаныя аналізу функцый словаўтварэння, у тым ліку кампрэсіўнай, у параўнальна-супастаўляльным, кагнітыўным і генетычным аспектах [7, с. 5]. Таму супастаўляльнае даследаванне лексічных адзінак розных моўных сістэм – англійскай і беларускай – павінна стаць істотным дапаўненнем да агульнатэарэтычнага апісання кампрэсіўнага словаўтварэння.

У адпаведнасці з прынятым у нашым даследаванні падыходам да абрэвіяцыі як спосабу кампрэсіўнага словаўтварэння заканамерным з’яўляецца разгляд асноўных паняццяў тэорыі словаўтварэння: 1) матываванасці, паколькі значэнне абрэвіатурнага слова заўсёды абумоўлена значэннем матывавальных слоў; 2) словаўтваральнай вытворнасці, заснаванай на магчымасці фармальнага і семантычнага вывядзення ўласцівасцей вытворных адзінак у залежнасці ад асаблівасцей утваральных асноў. У нашым даследаванні неабходна прасачыць рэlevantнасць гэтых паняццяў для разгляду абрэвіатур розных тыпаў у няблізкароднасных англійскай і беларускай мовах.

Уключэнне абрэвіатур у сістэму кампрэсіўнага словаўтварэння адпавядае агульнай канцэпцыі вытворнага слова А. С. Кубраковай, згодна з якой вытворнай з’яўляецца любая другасная, г. зн. абумоўленая іншым знакам або сукупнасцю знакаў адзінка намінацыі са статусам слова незалежна ад структурнай прастаты або складанасці апошняга [8, с. 5]. Гэта дае падставы для абгрунтавання даследавання адносін словаўтваральнай вытворнасці, якія могуць быць не адлюстраваны фармальна, і размежавання матываваных і матывавальных адзінак.

Падчас свайго ўтварэння скарочаныя лексічныя адзінкі з'яўляюцца матываванымі, паколькі змяшчаюць у сваім складзе фрагменты ўтваральных асноў і тлумачацца шляхам адсылкі да гэтых асноў. Абрэвіятуры характарызуюцца марфалагічнай матываванасцю, якая абумоўлена паўтаральнасцю знакаў у межах марфалагічнай структуры вытворных скарочаных адзінак і назіраецца нават у тых выпадках, калі такімі знакамі з'яўляюцца асобныя літары [8, с. 22]. Матываванасць абрэвіатур абумоўлена ўключэннем у іх структуру розных частак крыніцы матывацыі, ад лінейнай працягласці якіх залежыць магчымасць выяўлення значэння абрэвіатур, што, у сваю чаргу, абумоўлівае ступень матываванасці скарочаных адзінак [9, с. 15].

Што датычыцца ўстанаўлення адносін вытворнасці, то тут неабходна прымаць пад увагу не толькі фармальныя марфалагічныя паказчыкі, але і магчымасць членення слова на марфалагічным узроўні. Найбольш рэlevantнымі павінны выступаць паказчыкі на ўзроўні словаўтварэння – звесткі пра структурна-семантычныя асаблівасці ўтвораных адзінак. Таму для аналізу адносін словаўтваральнай вытворнасці галоўнае заключаецца ў тым, каб пераканацца ў ажыццяўленні семантычных змен падчас словаўтваральных працэсаў, а таксама акрэсліць іх сутнасць.

Паказчыкам словаўтваральнай вытворнасці выступае менавіта семантычны зрух, які назіраецца ў вытворнай адзінцы шляхам параўнання з утваральнай асновай і заўсёды з'яўляецца карэлятыўным у адносінах да выкарыстанай фармальнай аперацыі дадзенай мовы [8, с. 48]. Параўнанне скарочанай адзінкі з матывавальнай крыніцай можа прывесці да вываду, што семантычны зрух як паказчык вытворнасці тут адсутнічае, паколькі адзначаецца поўная семантычная эквівалентнасць абрэвіятуры і зыходнага поўнага наймення.

На нашу думку, семантычныя змены як паказчык вытворнасці адзначаюцца і тут, хоць семантычнае проціпастаўленне поўнага і скарочанага знакаў можа прымаць розную форму ў залежнасці ад тыпу скарочанай адзінкі. Семантычныя змены падчас абрэвіацыі не столькі закранаюць перадачу новага значэння ў літаральным сэнсе слова, колькі вядуць да змен у суадносінах экспліцытнай і імпліцытнай перадачы кампанентаў значэння, а таксама да змен у ступені раздзеленасці семантычнага прадстаўлення аднаго і таго ж. Пры ўсёй разнастайнасці тыпаў скарочаных адзінак характэрнай для іх уласцівасцю з'яўляецца пераход ад матываванага наймення да дэматываванага [8, с. 70–71].

Відавочна, што падчас узнікнення абрэвіатур, таксама як і іншых тыпаў вытворных адзінак, адбываецца апора моўцаў на асабісты вопыт і сістэму найменняў пэўнай мовы, г. зн. у дынамічным, працэсуальным аспекце паміж абрэвіатурамі і зыходнымі адзінкамі складваюцца матывацыйныя адносіны [10, с. 322]. Аднак падтрымка матывацыйных адносін скарочаных лексічных адзінак, або захаванне матываванасці абрэвіатур як статычнай уласцівасці ў сістэме вытворных адзінак, паводле З. А. Харытончык, забяспечваецца пэўнымі стратэгіямі ўжывання абрэвіатур у працэсе камунікацыі, што, у сваю чаргу, садзейнічае захаванню вытворнага статусу падобных адзінак у сінхронным плане [10, с. 332].

Як згадана вышэй, абрэвіатурам уласціва марфалагічная матыванасць, якая выразна выяўляецца ў дынамічным аспекце. Паказчыкам вытворнасці абрэвіатур выступае семантычны зрух, што адзначаецца ў вытворнай адзінцы шляхам параўнання з утваральнай асновай і можа прымаць разнастайную форму, якая залежыць ад пэўнага тыпу абрэвіатурнага знака. Гэта палажэнне прадвызначае разгляд абрэвіатур англійскай і беларускай моў у межах адной агульнай тыпалогіі для апісання спецыфікі словаўтваральнай вытворнасці скарачаных лексічных адзінак розных тыпаў.

Пад *словаўтваральным тыпам* надалей будзем разумець асноўную класіфікацыйную адзінку словаўтварэння як сістэмы; адзінку, якая характарызуецца агульнасцю словаўтваральнага значэння ў плане зместу і агульнасцю структурнай схемы (матывавальнае – матываванае) у плане выражэння [11, с. 34]. Як адзначае А. А. Лукашанец, словаўтваральны тып у першую чаргу з’яўляецца абстрактнай схемай, згодна з якой будуюцца словаўтваральна матываваныя словы [12, с. 15].

Не адмаўляючы вартасці існуючых класіфікацый, мы лічым мэтазгодным абапірацца ў сваім даследаванні на аб’яднаную тыпалогію скарачаных слоў, якую на матэрыяле англійскай, нямецкай, французскай і рускай моў распрацаваў А. М. Елдышаў.

Найбольш важкімі крытэрыямі вылучэння асноўных абрэвіатурных тыпаў даследчыку паслужылі структурная прастата або складанасць абрэвіатур і лінейная працягласць кампанентаў слоў, якія вызначаюць будову такіх вытворных адзінак [9, с. 6]. З улікам згаданых параметраў аўтар вылучае тры асноўныя тыпы *абрэвіатур*:

складовыя – скарачаныя адзінкі, якія змяшчаюць рэшткі толькі аднаго слова, не меншыя за двухфамемны склад;

складанаскладовыя – скарачаныя адзінкі, якія змяшчаюць не толькі рэдукаваныя часткі слоў, па лінейнай працягласці не меншыя за двухфамемны склад, але часам і цэлыя словы;

ініцыяльныя – скарачаныя адзінкі, якія абавязкова змяшчаюць пачатковыя гукі і/або літары ўтваральнай асновы або асноў.

Так, *складовыя абрэвіатуры* (іншыя тэрміны: усячэнні, усечаныя словы, *clippings*, *stump-words*, *truncations*) адзначаюцца такімі семантычнымі зменамі, якія прымаюць форму маркіравання адрозненняў афіцыйнай, нейтральнай і размоўнай мовы. Згаданая ўласцівасць усячэнняў дазваляе прыйсці да вываду, што паміж поўнымі прататыпамі і адпаведнымі ўсячэннямі прасочваюцца адносіны вытворнасці. Сапраўды, скарачаным адзінкам англійскай і беларускай моў накіталт *tec* (*detective*), *aristo* (*aristocrat*), *phenom* (*phenomenon*), *expat* (*expatriate*), *sax* (*saxophone*); адмін (*адміністрацыя*), *спец* (*спецыяліст*), *клава* (*клаватура*), *камп* (*камп’ютар*) уласціва набыццё стылістычнай маркіраванасці ў параўнанні з нейтральнымі поўнымі найменнямі.

Найбольш характэрнай рысай *складанаскладовых абрэвіатур* з’яўляецца незалежнасць абрэвіатурнага ўсячэння ад марфемнага дзялення ўтваральных асноў. Абрэвіатуры гэтага тыпу дазваляюць прасачыць глыбокую сувязь паміж мерай экспліцытнасці ў называнні непасрэдна

матывавальных слоў у рамках складанаскарочанага наймення і ступенню раздзеленасці гэтай вытворнай адзінкі. Таму ў выпадках складанаскладовай абрэвіяцыі семантычны зрух паміж утваральнай і вытворнай адзінкамі, па-першае, можа адлюстроўваць новае значэнне ў літаральным сэнсе слова; па-другое, можа зводзіцца да змен у суадносінах паміж экспліцытна і імпліцытна выражанымі кампанентамі значэння. Нягледзячы на дастаткова разнародны структурны характар складанаскладовых абрэвіятур, яны валодаюць здольнасцю служыць адсылкай да крыніцы матывацыі, напрыклад: *decit* (*decimal digit*), *codec* (*coder + decoder*), *telemarketing* (*telephone marketing*), *modem* (*modulator + demodulator*), *medevac* (*medical evacuation*), *журфак* (*факультэт журналістыкі*), *дзяржстрах* (*дзяржаўнае страхаванне*), *Мінфін* (*Міністэрства фінансаў*), *медсанбат* (*медыка-санітарны батальён*).

Ініцыяльныя абрэвіатуры (іныя тэрміны: *initialisms*, *acronyms*, *letter-words*, графалексічныя скарачэнні) захоўваюць у сваім складзе найменш выражаныя элементы слоў матывавальных словазлучэнняў, таму яны могуць служыць адсылкай да сваіх прататыпаў толькі пры ўмове суадноснай расшыфроўкі. Інакш кажучы, пры ініцыяльнай абрэвіяцыі адбываецца максімальная кампрэсія крыніцы матывацыі, што характарызуе падобныя скарачаныя адзінкі як патэнцыяльна матываваныя. Матываванае ініцыяльных абрэвіатур з'яўляецца кантэкстуальна абумоўленай, паколькі ўжыванне ў тэксце без апоры на зыходную матывавальную адзінку сведчыць пра пераход такіх адзінак у разрад нематываваных слоў. Семантычнае проціпастаўленне поўнага і скарачанага наймення – ініцыяльнай абрэвіатуры – можа прымаць розныя формы: ад маркіравання прыналежнасці моўцы да пэўнай прафесіянальнай групы і спецыяльнага характару ўжывання да змен у спосабе апісання дэнататаў і ступені раздзеленасці іх семантычнага прадстаўлення.

Праведзены аналіз трох абрэвіатурных тыпаў, уласцівых даследаваным мовам (складовы, складанаскладовы і ініцыяльны), дазволіў выявіць адрозненні, абумоўленыя неаднолькавай прадуктыўнасцю і актыўнасцю тыпаў, а таксама несупадзеннямі ў прадстаўленасці і колькасным складзе структурных мадэлей. У англійскай мове вылучана 20 мадэлей абрэвіатур, у беларускай – 9.

Тып ініцыяльных абрэвіатур характарызуецца найбольшай прадуктыўнасцю ў англійскай і беларускай мовах (адпаведна 68,89 і 70,04 % абрэвіатур), аднак паказчыкі яго актыўнасці вар'іруюцца ад 57,14 % абрэвіатур-неалагізмаў у англійскай мове да 10,97 % – у беларускай. Размеркаванне абрэвіатур гэтага тыпу па мадэлях (3 мадэлі ў англійскай мове і 2 – у беларускай) дазволіла ўстанавіць моўна-спецыфічны характар ініцыяльна-слоўнай мадэлі англійскіх абрэвіатур.

Выяўлена, што складовы тып з'яўляецца найменш прадуктыўным у беларускай мове (складае 0,87 % усіх абрэвіатур і 5,49 % абрэвіатур-неалагізмаў), у той час калі ў англійскай мове гэта другі па прадуктыўнасці тып (19,97 %) з большай актыўнасцю (10,81 %). Сярод 5 прааналізаваных

мадэлей складовай абрэвіяцыі агульнымі для дзвюх моў з'яўляюцца 4 мадэлі (апокапы, аферэзы, сінкопы і гібрыдныя). Мадэль крайвых абрэвіатур складовага тыпу, не выяўленая ў беларускай мове, з'яўляецца спецыфічнай для англійскай мовы.

У найбольшай ступені структурныя адрозненні англійскіх і беларускіх абрэвіатур праяўляюцца ў складанаскладовай абрэвіяцыі. Устаноўлена, што англійскія абрэвіатуры гэтага тыпу ўтвараюцца па 12 мадэлях, з якіх 6 з'яўляюцца прадуктыўнымі (мадэлі I_1F_2 ; I_1I_2 ; I_1W_2 ; W_1F_2 ; W_1F_2 , $F_1=I_2$; W_1I_2). У беларускай мове вылучаны 3 мадэлі складанаскладовых абрэвіатур, пры гэтым прадуктыўнасцю характарызуюцца 2 мадэлі (I_1I_2 ; I_1W_2). Выяўлена, што складанаскладовай абрэвіяцыі ў сучаснай беларускай мове ўласціва значна больш высокая актыўнасць у параўнанні з англійскай мовай (адпаведна 83,53 і 32,05 % абрэвіатур-неалагізмаў).

Такім чынам, будова зыходнай і вытворнай адзінак, а таксама знакавая спецыфіка апошняй вызначаюць тып абрэвіатуры. Улік фармальных аперацый, якія забяспечваюць утварэнне абрэвіатур розных тыпаў па агульных формулах, агульных схемах арганізацыі, дазваляе разглядаць абрэвіатурныя працэсы як мадэляваныя. Разгляд абрэвіяцыі як спосабу кампрэсіўнага словаўтварэння ў англійскай і беларускай мовах сведчыць пра тое, што агульныя словаўтваральныя тыпы абрэвіатур характарызуюцца шэрагам лінгваспецыфічных праяў у кожнай з даследаваных моў.

ЛІТАРАТУРА

1. Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Поливанов, Е. Д. Статьи по общему языкознанию / Е. Д. Поливанов. – М. : Наука, 1968. – 374 с.
3. Martinet, A. Éléments de linguistique générale / A. Martinet. – Paris : Armand Colin, 1967. – 216 p.
4. Виноградов, В. В. Исследования по русской грамматике : избр. тр. / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 559 с.
5. Земская, Е. А. Словообразование как деятельность: на материале периодической печати, живой разговорной речи, художественной и научной литературы / Е. А. Земская. – 3-е изд. – М. : ЛКИ, 2007. – 224 с.
6. Степанова, М. Д. Номинативно-коммуникативная функция словообразовательных конструкций (на материале немецкого языка) / М. Д. Степанова // Язык как коммуникативная деятельность человека : сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им М. Тореца. – М., 1987. – Вып. 284. – С. 92–99.
7. Кубрякова, Е. С. О новых задачах в изучении функций словообразования / Е. С. Кубрякова // Функциональные аспекты словаўтварэння: тэз. дакл. IX Міжнар. канф. Камісіі па славянскім словаўтварэнні пры Міжнар. камітэце славістаў, Мінск, 9–14 кастр. 2006 г. / адк. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Права і эканоміка, 2006. – С. 5–6.

8. *Кубрякова, Е. С.* Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
9. *Елдышев, А. Н.* Строение и мотивированность сокращенных слов (к проблеме взаимодействия формально-содержательных признаков в слове) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. Н. Елдышев ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. М. Тореза. – М., 1985. – 22 с.
10. *Харитончик, З. А.* О сохранении мотивированности аббревиатур / З. А. Харитончик // Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. Словообразование: избр. тр. / З. А. Харитончик. – Минск : МГЛУ, 2004. – С. 320–334.
11. *Соболева, П. А.* Словообразовательная полисемия и омонимия / П. А. Соболева; отв. ред. В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1980. – 295 с.
12. *Лукашанец, А. А.* Словаўтварэнне і граматыка / А. А. Лукашанец; Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка, 2001. – 251 с.

Л. С. Кныш (Мінск)

ДЗЕЯСЛОЎ: НЕКАТОРЫЯ ЦЯЖКАСЦІ ПРЫ НАВУЧАННІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЗАМЕЖНЫХ СТУДЭНТАЎ (праз пасярэдніцтва рускай мовы)

Навучанне беларускай мове праз пасярэдніцтва рускай – праца няпростая і карпатлівая. Яна патрабуе ад навучэнцаў не толькі глыбокага засваення тэарэтычных ведаў, але і сур’ёзнай вучэбна-маўленчай практыкі. Неабходна ўлічваць, што моўная сістэма беларускай мовы (як і іншай) уяўляе з сябе складаны механізм, дзе ўзаемадзейнічаюць самыя розныя яго складнікі (фанетыка, лексіка, марфалогія, граматыка, сінтаксіс), якія характарызуюцца цеснымі сувязямі. Іх веданне і авалоданне імі ў канчатковым выніку фарміруе веданне мовы ў цэлым. Варта адзначыць, што ў сістэме рускай і беларускай моў сказ (выказванне) фарміруецца галоўным чынам назоўнікам і дзеясловам (дзеяслоўнымі формамі), астатнія часціны мовы выконваюць другасную ролю. Пры гэтым кожная мова мае свае ўнутраныя правілы і законы. Спынім увагу на канкрэтных прыкладах. Дзеяслоў. Як вядома, гэта адна з найбольш канструктыўных часцін мовы, якая абазначае працэсуальную прыкмету і характарызуецца разнастайнымі формамі і катэгорыяльнымі значэннямі. Дзеяслоў мае 4 формы: інфінітыў, спрагальныя формы, дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе. Значэнне дзеяння выражаецца ў катэгорыях асобы, ліку, часу, ладу, а таксама роду (у формах прошлага часу, умоўнага ладу, дзеепрыметніка), трывання (віду) і стану. Пры вывучэнні дзеяслова цяжкасці ўзнікаюць самыя розныя: спражэнне дзеясловаў і асабовыя